

Голові разової спеціалізованої вченої ради з розгляду та захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії у Національному університеті «Київський авіаційний інститут», доктору юридичних наук, професору
Миколі ЛЕГЕНЬКОМУ

ВІДГУК

офіційного опонента, директора Департаменту експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук Ткаченко Наталії Миколаївни на дисертацію Юдіної Ірини Валеріївни на тему «Висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві України», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації, зв'язок дослідження із науковими програмами, планами, темами.

Актуальність теми не викликає сумнівів і обґрунтована сучасними потребами розвитку адміністративного судочинства України. Здобувачка Юдіна Ірина Валеріївна переконливо доводить, що ефективний судовий захист прав, свобод та інтересів особи у публічно-правових спорах безпосередньо залежить від належного процесу доказування, важливим елементом якого є висновок експерта як засіб доказування.

Обрана тема набуває особливої значущості в умовах розвитку процесуального законодавства, зокрема після реформування Кодексу адміністративного судочинства України у 2017 році, яким було істотно розширено можливості використання спеціальних знань у судовому процесі, зокрема шляхом подання висновків експертів, підготовлених на замовлення учасників справи. Водночас законодавчі зміни не усунули низки дискусійних та практичних проблем, пов'язаних із процесуальним статусом такого висновку, порядком його отримання, дослідження та оцінки судом.

Особливої актуальності дослідженню надає відсутність достатньо чітких процесуальних механізмів перевірки достовірності й наукової обґрунтованості висновку експерта, насамперед його дослідницької частини. Це зумовлює складнощі у здійсненні судом оцінки такого доказу, враховуючи, що суд не володіє спеціальними знаннями, необхідними для перевірки правильності застосованих експертом методик та обґрунтованості зроблених висновків. Внаслідок цього виникають ризики неоднозначного застосування процесуального законодавства та формального підходу до оцінки експертних висновків.

У цьому контексті звернення здобувачки Юдіної Ірини Валеріївни до комплексного дослідження правової природи висновку експерта, особливостей

його використання як засобу доказування, а також проблем його оцінки в адміністративному судочинстві є сучасним, науково обґрунтованим і має важливе теоретичне та практичне значення.

Таким чином, обрана тема відповідає сучасним потребам розвитку адміністративно-процесуальної науки та судової практики, що свідчить про її безперечну актуальність.

Дисертаційне дослідження виконано у межах плану наукових досліджень Факультету права та міжнародних відносин Національного університету «Київський авіаційний інститут» при виконанні наукового напрямку кафедри конституційного та адміністративного права за темою «Людиноцентричність публічного права України» (державний реєстраційний номер 0120U102136).

Наукова новизна й практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Зміст дисертаційного дослідження Юдіної Ірини Валеріївни свідчить про глибоке опрацювання обраної проблематики, високий рівень теоретичної підготовки та належну практичну обізнаність здобувачки.

У дисертації чітко визначено мету дослідження, яка полягає у з'ясуванні ролі висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України, головних факторів, що зумовлюють його допустимість та достовірність, а також вироблення пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства в частині призначення та проведення судової експертизи під час розгляду адміністративних справ.

Для досягнення поставленої мети здобувачкою вирішено комплекс взаємопов'язаних завдань. Зокрема, досліджено сутність доказування в адміністративному судочинстві; встановлено співвідношення понять «доказ», «джерело доказу» та «засіб доказування» в адміністративному судочинстві України; надано авторські визначення понять: «доказ», «доказування», «засіб доказування» та «судова експертиза»; досліджено поняття «експерт» та правову природу його висновку за результатами проведення судової експертизи в адміністративному судочинстві; розглянуто належність та допустимість висновку експерта в адміністративному судочинстві, а також вплив методології судової експертизи на його достовірність; запропоновано процесуальний інструмент оцінки достовірності висновку експерта в адміністративному судочинстві; надано пропозиції щодо вдосконалення процесуальних норм у сфері доказування та порядку призначення та проведення судових експертиз в адміністративному судочинстві України.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, що виникають між судом і учасниками справи під час дослідження та оцінки висновку експерта в адміністративному судочинстві України під час розгляду публічно-правових спорів. Предметом дослідження є висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві України.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи Юдіної Ірини Валеріївни дає підстави констатувати, що здобувачкою отримано низку нових наукових результатів, які характеризують наукову новизну дослідження, а саме:

- вперше обґрунтовано концептуальний підхід до розуміння категорії «правильність висновку експерта» як інтегративного правового явища, що формується на перетині процесуальних та наукових критеріїв та запропоновано її визначення у вигляді формули: «правильність висновку експерта = процесуальні критерії + наукові критерії»;

- вперше доведено визначальну роль керуючої функції експертної методики у забезпеченні об'єктивності, наукової обґрунтованості та допустимості висновку експерта, що обґрунтовує необхідність обов'язкового та неухильного дотримання зареєстрованих методик;

- вперше запропоновано диференційований підхід до термінології у сфері судово експертної діяльності шляхом розмежування понять «висновок експерта» та «звіт про експертне дослідження», а також обґрунтовано доцільність використання в адміністративному судочинстві терміну «заслуховування експерта» замість «допит експерта»;

- вперше обґрунтовано впровадження механізму рецензування висновку експерта як допоміжного інструменту його оцінки, що забезпечує додатковий рівень перевірки наукової обґрунтованості та достовірності експертного дослідження;

- вперше доведено необхідність переосмислення законодавчого підходу до визначення комплексної експертизи шляхом акцентування на видах застосованих спеціальних знань, а не виключно на кількісному складі експертів;

- удосконалено наукові підходи до розмежування понять «доказ», «джерело доказу» та «засіб доказування», що сприяє підвищенню логічної узгодженості правової термінології;

- удосконалено визначення понять «доказ», «доказування», «засіб доказування» і «судова експертиза» з урахуванням особливостей адміністративного судочинства;

- удосконалено підходи до оцінки висновку експерта шляхом врахування не лише його змісту, але й умов формування, включаючи суб'єктивний фактор джерела доказу;

- удосконалено теоретичні положення щодо ролі спеціальних знань у процесі доказування, зокрема можливості їх використання поза межами судової експертизи;

- набули подальшого розвитку наукові уявлення про письмові, речові та електронні засоби доказування, як об'єкти експертного дослідження, результати якого відображаються у висновку експерта як самостійному засобу доказування;

- набули подальшого розвитку положення щодо визначення поняття «експерт» та обґрунтування необхідності гармонізації норм процесуального і спеціального законодавства;

- набули подальшого розвитку обґрунтування нормативного закріплення єдиних вимог до структури та змісту висновку експерта на рівні спеціального закону;

- набули подальшого розвитку положення щодо поетапності дослідження висновку експерта та впливу спеціальних знань на ефективність доказування в адміністративному судочинстві;

- набули подальшого розвитку пропозиції щодо вдосконалення Кодексу адміністративного судочинства України в частині призначення та проведення судової експертизи та регулювання процесу доказування.

Отриманні результати характеризуються належним рівнем наукової обґрунтованості, достовірності та новизни, мають істотне теоретичне і практичне значення для подальшого розвитку адміністративного процесуального права та експертного забезпечення правосуддя у справах адміністративної юрисдикції. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у можливості використання його результатів у науково-дослідній діяльності, правозастосовній діяльності, навчально-методичній роботі та освітньому процесі під час викладання відповідних навчальних дисциплін.

Основний зміст роботи та її структура.

Структура дисертаційної роботи є логічною, послідовною та відповідає поставленій меті й завданням дослідження. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, змісту, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (137 найменувань) та восьми додатків. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок. Матеріал викладено послідовно, із дотриманням вимог наукового стилю, а сформульовані результати та висновки повною мірою відповідають темі, меті та завданням дослідження.

Для досягнення поставленої мети здобувачкою використано комплекс загально-наукових і спеціально-юридичних методів дослідження, зокрема: діалектичний, системно-структурний, системно-функціональний, формально-логічний, формально-юридичний, історичний метод, а також методи аналізу та синтезу, моделювання, соціально-правовий, техніко-юридичний, метод групування. Використаний методологічний інструментарій є достатнім для вирішення поставлених наукових завдань та забезпечує належний рівень обґрунтованості отриманих результатів.

На окрему позитивну оцінку заслуговуює емпірична основа дисертаційного дослідження, яку становлять аналіз судової практики національних судів та Європейського суду з прав людини, а також результати анонімного анкетування 20 атестованих експертів державної спеціалізованої установи, професійний стаж яких становить від 3 до 27 років. Така емпірична база забезпечує достатній рівень репрезентативності отриманих результатів та підвищує практичну цінність сформульованих висновків.

У вступі дисертації здобувачкою належним чином обгрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про зв'язок роботи з науковими планами та програмами, апробацію результатів дослідження, особистий внесок здобувачки та перелік наукових публікацій за темою дослідження.

У першому розділі (с. 27-76) досліджено теоретико-правові засади доказування, доказів та засобів доказування в адміністративному судочинстві України. Саме цей розділ формує теоретико-методологічну основу всієї дисертаційної роботи. Здобувачкою проаналізовано співвідношення понять «доказ», «джерело доказу» та «засіб доказування» й аргументовано необхідність їх чіткого розмежування.

На підставі комплексного аналізу наукових підходів та норм процесуального законодавства сформульовано авторське визначення понять «доказування», «доказ» та «засіб доказування», які враховують особливості адміністративного судочинства та специфіку публічно-правових спорів. Значну увагу приділено дослідженню інших засобів доказування, зокрема письмових, речових і електронних засобів доказування, а також показання свідків.

Здобувачка аргументовано доводить, що чинне процесуальне законодавство в умовах цифровізації не забезпечує належного рівня правового регулювання електронних доказів. Водночас обгрунтовується висновок про те, що спеціальні знання в адміністративному судочинстві можуть використовуватися не лише під час проведення судової експертизи, а й у межах інших засобів доказування, насамперед письмових, якщо це сприяє встановленню обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Загалом перший розділ характеризується високим рівнем теоретичного узагальнення, належною аргументованістю висновків і створює міцне концептуальне підґрунтя для подальшого дослідження.

Другий розділ (с. 77-133) присвячено дослідженню правової природи висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України, його класифікації, доказового значення, процесуального оформлення та місця в системі засобів доказування.

За результатами аналізу законодавства у сфері судово-експертної діяльності, здобувачка обгрунтовано робить висновок, що нормативне визначення поняття «судова експертиза», закріплене у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», не повною мірою враховує особливості адміністративного судочинства, у зв'язку з чим пропонує його авторське визначення.

У даному розділі також проаналізовано правовий статус експерта та виявлено нормативну неузгодженість у визначенні цього поняття в різних законодавчих актах. Окрему увагу приділено проблемам реалізації права учасника адміністративної справи на відвід експерта. Здобувачка зазначає, що у випадку залучення експерта за ініціативою сторони, реалізація такого права є істотно

ускладненою, що може негативно впливати на забезпечення принципів змагальності та рівності сторін.

У третьому розділі (с. 134-181) розглянуті практичні аспекти дослідження та оцінки висновку експерта, критерії його допустимості й достовірності, а також актуальні проблеми використання цього засобу доказування в адміністративному судочинстві.

На підставі проведеного дослідження здобувачкою сформульовано обґрунтовану позицію щодо можливості використання висновків експертів, отриманих поза межами адміністративного процесу без дотримання вимог Кодексу адміністративного судочинства України, як письмових доказів із наданням їм відповідної оцінки у сукупності з іншими матеріалами справи.

Науковий інтерес становить також висновок здобувачки про те, що існуючі процесуальні інструменти оцінки дослідницької частини висновку експерта – залучення спеціалістів, призначення повторної чи додаткової експертизи, заслуховування експерта, подання скарги до експертно-кваліфікаційної комісії – не завжди забезпечують ефективну оцінку через складність їх реалізації, тривалість відповідних процедур та відсутність у суду необхідних спеціальних знань.

Безперечну практичну цінність становлять запропоновані здобувачкою зміни до Кодексу адміністративного судочинства України та сформульований комплекс пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства, спрямованих на уточнення понятійного апарату, удосконалення порядку дослідження й оцінки висновку експерта, а також запровадження нових процесуальних механізмів його достовірності.

Узагальнюючі висновки дисертації є логічними, достатньо аргументованими, відповідають поставленим меті та завданням дослідження та відображають основні результати проведеної наукової роботи.

Дотримання академічної доброчесності.

За результатами аналізу представлених матеріалів можна дійти висновку, що дисертація є самостійно виконаною, цілісною та логічно завершеною науковою працею. Робота характеризується належним рівнем теоретичного опрацювання проблематики, системністю викладу матеріалу та аргументованістю сформульованих наукових положень та висновків.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на комплексному аналізі нормативно-правових актів, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, матеріалів національної судової практики та практики Європейського суду з прав людини. Використані у роботі аналітичні узагальнення інших авторів, норми законодавства та судові рішення супроводжуються належно оформленими бібліографічними посиланнями на першоджерело, що свідчить про дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності та правил наукового цитування.

Самостійний характер виконання дослідження підтверджується також достатньою апробацією його результатів. Основні положення дисертації знайшли

відображення у наукових публікаціях здобувачки та були представлені на науково-практичних конференціях та інших наукових заходах, що забезпечило їх фахове обговорення та належну наукову апробацію.

Таким чином, підстав для констатації академічного плагіату, некоректних запозичень або інших порушень принципів академічної доброчесності не виявлено.

Повнота викладу результатів дисертації у опублікованих працях автора.

Основні результати дисертаційного дослідження достатньою мірою відображені у наукових публікаціях здобувачки. За темою дисертації опубліковано 12 наукових праць, із яких 4 статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б», що відповідає встановленим вимогам для апробації результатів дисертаційних досліджень. Результати проведеного дослідження також апробовано шляхом участі здобувачки у 8 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, матеріали яких опубліковано у збірниках тез доповідей.

Дискусійні положення та зауваження.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Юдіної І. В., відзначаючи його актуальність, належний творчий рівень, практичну спрямованість та наукову новизну отриманих результатів, слід зазначити окремі зауваження та міркування, що мають дискусійний характер:

1. У підрозділі 1.2 здобувачка здійснює аналіз правових категорій «експертиза» та «судова експертиза» і цілком обґрунтовано приходить до висновку, що судова експертиза є окремим видом експертизи, який характеризується процесуальною формою призначення, проведення та оцінкою її результатів судом. Разом з тим, варто було б більш детально розкрити критерії розмежування цих понять, насамперед з урахуванням їх функціонального призначення, юридичних наслідків та процесуального статусу результатів відповідних досліджень.

2. У підрозділі 2.1 заслуговує на позитивну оцінку авторський підхід щодо розгляду матеріального забезпечення судового експерта як однієї з гарантій його незалежності, зокрема через аналіз правових наслідків призупинення дії ч. 2 ст. 18 Закону України «Про судову експертизу» в частині визначення посадових окладів окремих категорій працівників державних спеціалізованих установ. Водночас вважаю, що дана частина дослідження була б більш ґрунтовна, якщо б здобувачка також у роботі проаналізувала інші гарантії незалежності експерта, зокрема такі як: соціальне забезпечення, механізми захисту від втручання в проведення судової експертизи та їх значення для забезпечення об'єктивності й правильності висновку експерта.

3. Заслуговує на увагу авторська пропозиція щодо нормативного розмежування результатів судової експертизи та експертного дослідження шляхом використання різних найменувань відповідних складених документів. Водночас така пропозиція потребує додаткового обґрунтування. На мою думку, доцільним

було б більш детально дослідити, чи є термінологічна диференціація достатнім засобом вирішення окресленої проблеми, а також проаналізувати можливість використання «звіту про експертне дослідження» у судовому процесі.

Зазначені зауваження мають лише дискусійний та рекомендаційний характер, стосуються окремих аспектів дослідження та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Навпаки, вони підтверджують складність досліджуваної проблематики, спонукають до подальших наукових дискусій і жодним чином не знижують наукової цінності отриманих здобувачкою результатів та загального позитивного враження від дисертаційного дослідження.

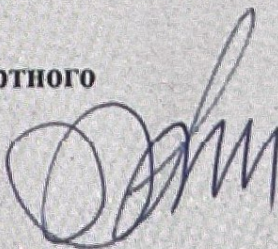
Загальний висновок, щодо відповідності дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація Юдіної Ірини Валеріївни на тему «Висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві України» є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають важливе теоретичне та практичне значення для розвитку адміністративного процесуального права. Підстав для висновку про порушення принципів академічної доброчесності не встановлено.

Враховуючи актуальність теми, належний науковий рівень проведеного дослідження, обґрунтованість отриманих результатів, їх наукову новизну та практичне значення, дисертаційна робота Юдіної Ірини Валеріївни на тему «Висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві України» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) та нормам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), а її авторка – Юдіна Ірина Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

директор Департаменту експертного
забезпечення правосуддя
Міністерства юстиції України,
кандидат юридичних наук

Наталія ТКАЧЕНКО

Підпис директора
Департаменту експертного забезпечення
правосуддя Міністерства юстиції
України Ткаченко Наталія Іванівна
Нагальний управління
персоналу Міністерства юстиції України

